

A modern szállodaipar létrejötte Pécsen a XIX–XX. század fordulóján¹

The establishment of the modern hotel industry in Pécs at the turn of the 19th and 20th century

Szerzők: Varga Patrik Zsolt² – Kaposi Zoltán³

Az 1867. évi kiegyezést követően Magyarországon jelentős gazdasági fejlődés indult meg. A mintegy 50 éves időszak alatt a magyar gazdaság virágkorát élte: megindult az iparosodás, növekedett a kereskedelmi forgalom és gyorsan fejlődött számos ágazat, mint például a vendéglátás. Pécsen, a Dél-Dunántúl legnagyobb városában, az átalakulás fontos része volt, hogy a hagyományos vendégfogadók rendszerét a XX. század elejére felváltotta a modern szállodaipar. Az újonnan felépített szállodák tulajdonosai pécsi iparosok, nagykereskedők voltak, akik bérbe adva működtették vállalkozásukat. A tanulmány azt vizsgálja, hogy melyek voltak a korszak szállodaiparának legfontosabb elemei, kik voltak a tulajdonosok, s a létrejött szállodák milyen minőséget képviseltek. Az elemzés kimutatja, hogy a modern vállalkozások eredményeképpen Pécsen a XX. század elejére egy országos mércével is jelentősnek mondható, minőségi szállodakapacitás jött létre, amelynek épületei még ma is a városkép meghatározó egységei.

After the Austrian–Hungarian reconciliation of 1867 a significant economic development emerged in Hungary. During the nearly 50 years of closer ties the Hungarian economy flourished: industrialisation began, trading grew and many sectors, including catering, developed rapidly. An important part of the transformation of Pécs, the largest city of South Transdanubia, was that the system of traditional taverns or inns was replaced by the modern hotel industry at the beginning of the 20th century. The owners of the hotels were local entrepreneurs and traders, who ran their businesses on a rental basis. The study examines what were the key elements of the hotel industry of the period, who were the owners, and what quality the hotels represented. The analysis shows that, because of the modern businesses, Pécs had excellent quality hotel capacity of national significance by the beginning of the 20th century. These hotels are dominant features of the city's landscape until today.

Kulcsszavak: Pécs, turizmustörténet, szállodák, vendéglátás, fejlődés.

Keywords: Pécs, tourism history, hotels, hospitality, development.

1. Bevezetés

Az 1867. évi osztrák–magyar kiegyezést követően hazánkban megkezdődött egy – kisebb megszakításokkal – csaknem fél évszázados gazdasági fellendülés. A dualizmus kora elsődlegesen az iparosodásról szólt, s ebben a folyamatban Pécs kiemelkedő szerephez jutott. Az 1780-tól szabad királyi rangot kapott, majd 1872-től önálló törvény-

hatósági joggal felruházott város gazdasága folyamatosan bővült. A konjunktúra évtizedei alatt kialakult a modern pénzügyi infrastruktúra, megszületett az új és innovatív pécsi gyáripar, és bővült a kereskedelemnek szinte minden ága. Ez az időszak a városi közművesítés (víz, gáz, áram stb.) korszaka, amely révén folyamatosan javult a város élhetősége. Pécs társadalmi és politikai életében egyre nagyobb lehetőséghez jutottak a gyáriparosok, a pénzügyi szolgáltatásokkal foglalkozók vagy éppen a nagykereskedők; ők alkották a város legtöbb adót fizető csoportját és ők rendelkeztek a fejlődéshez szükséges tőkével. Vállalkozóként számos beruházást vittek végbe. A város nekik

1 36. OTDK Közgazdaságtudományi Szekció, Turizmus tagozat, II. helyezett. OTDK dolgozat címe: *A hagyományos vendégfogadóktól a modern szállodákig. Az idegenforgalom és vendéglátás változásai Pécsen a 19. században*. Témavezető: Kaposi Zoltán

2 egyetemi hallgató, Pécsi Tudományegyetem, patrik.varga96@gmail.com

3 egyetemi tanár, DSc., Pécsi Tudományegyetem, kaposi.zoltan@tk.pte.hu

köszönheti a korban felépült modern szállodákat is, amelyekkel az addigi hagyományos vendégfogadói rendszer nagymértékben megváltozott, s amivel a tradicionális, általában néhány szobás vendégfogadók, fogadók, szállók vagy beszálló kocsmák rendszere háttérbe szorult. A dualizmus kori szállodaiipart éppen ezért a mai értelemben vett vendéglátás elődjének tekinthetjük. Vendéglőkkel, sörözőkkel, kávéházakkal, báltermekkel, játéktérrel és a kor legmagasabb igényeit kielégítő szobákkal és szolgáltatásokkal várta a Pécsre érkező vendégeket.

2. Elméleti háttér

A tanulmány tematikája a turizmus-, a gazdaság- és a vállalkozástörténet területén mozog. Mindhárom diszciplína egyre népszerűbb kutatási területnek számít és az egyik meghatározó vonásuk a strukturális értelmezés, ami alkalmas mind a horizontális, mind a vertikális változások bemutatására. Szemléletünk alapvetően deduktív, vagyis az országos és a pécsi gazdaság rendszerében kívánjuk elhelyezni a turizmustörténeti változásokat, figyelve az oda-vissza ható kölcsönmozgásokra. A szállodák, vendéglátóhelyek üzleti vállalkozások, melyek célja a profitszerzés, ezért nagyon fontos, hogy az általános vállalkozástörténeti hátteret is lássuk. Tény, hogy Magyarországon az 1930-as évektől kezdődően – kapcsolódva a nyugat-európai, avagy az amerikai *Business history* irányzatához – szép számmal gyarapodtak az üzemtörténeti elemzések (KAPOSI 2011).

A turizmustörténet növekvő népszerűsége abból is fakadhat, hogy az egyes vállalatok és vállalkozók bemutatásával jól rekonstruálhatóvá válik az a gazdasági és társadalmi közeg, amelyben a változások végbementek. Az így nyert információkat felhasználva sokkal könnyebben lendülhetünk túl egy jelenkori válságos időszakon, egyes törvényszerűségeket feltárva és azokat figyelembe véve pedig lehetőségünk van versenyképességünk növelésére más vállalkozásokkal szemben. Egy vállalat vagy esetünkben szálloda működéséből rengeteget tanulhatunk. A szállodatörténet segítségével felvázolható az a gazdasági környezet, amelyben a szálloda működött. Megismerhetők azok a vállalkozók, akik felelősek a nagyszabású változásokért. Megismerhetők a vállalkozói attitűdök, a személyes indíttatások, amelyek elengedhetetlenek voltak a siker eléréséhez. Megnézhetjük, hogy ezek a vállalkozók milyen gazdasági hatással voltak egy-egy településre vagy éppen régióra, sőt akár az egész országra. A vállalkozók összehasonlításával és egymás közötti kapcsolataik feltérképezésével megismerhetjük a gazdaság

egy-egy szegmensét, és egyéb olyan következtetéseket is levonhatunk, amelyek további érdekes információval szolgálhatnak magára a gazdaság egészére nézve (LENGYEL 1989).

A pécsi várostörténeti ismeretek és a szakirodalom alapján a vizsgálat három fő kérdés köré épül:

- Hogyan és milyen közegben ment végbe az idegenforgalom fejlődése a vizsgált időszakban?
- Kik voltak a hotelépítés vállalkozói, s milyen motivációkat láthatunk tevékenységük mögött?
- Mennyire lehet érzékelni a XIX-XX. század fordulóján a hagyományos és a modern vendéglátás közti átmenetet az ágazatban?

3. Módszertan

Módszertani lehetőségeink igazodnak a tudományterület lehetőségeihez. Egy gazdaság-, vagy turizmustörténeti vizsgálatot szükségszerűen a rendelkezésre álló források határoznak meg. Ahol a forrásokat tudatosan vagy véletlenül elpusztították, ott legfeljebb körülírásra lehet hagyatkozni, de mély tartalmú elemzések így nem születhetnek. Szerencsére a XIX-XX. századi általános gazdasági folyamatokról sok elemzés született, így azokból leképezhető az a korabeli gazdasági környezet, ami keretként biztosítja a pécsi vendéglátás vizsgálatát. A Pécsre vonatkozó kutatások elsősorban a város iparosodására vonatkoznak, szinte az összes nagyobb gyárról, vállalkozásról keletkeztek művek (Zsolnay, Höfler bőrgyár, Hamerli kesztyűgyár, Angster orgonauzem stb.). Összefoglaló gazdaságtörténeti könyv először 2006-ban jelent meg a dualizmus koráról (KAPOSI 2006), majd 2022 nyarán látott napvilágot a nyolckötetesre tervezett Pécs története monográfiának a dualizmus kori változásokat bemutató 6., igen tetszetős kötete (KAPOSI-VONYÓ 2022).

A szakirodalmi háttér megismerése után szűkítettük a vizsgálat tárgyát a pécsi vendéglátás változásaira. A pécsi turizmustörténetről még nem jelent meg önálló monográfia vagy más feldolgozás, legfeljebb kisebb tanulmányok érintenek egy-egy kérdéskört. Haszonnal forgattuk a Pécs Lexikon 2010-ben kiadott kötetét (ROMVÁRY 2010) és Kovács Lajos pécsi vendéglátásról szóló leírásait (KOVÁCS 2000). Ezenkívül számos forrás- és dokumentumgyűjteményt használtunk fel a minél pontosabb leírás érdekében. Az irodalomlemzés során a vállalkozói réteg befektetéseire összpontosítottunk, amivel a szállodaépítés mögötti attitűdre kaptunk választ.

Mivel feltáratlan úton kellett haladni, ezért nagyon fontos volt a levéltári források gazdagsága. A tanulmány elkészülte lehetetlen lett volna a Magyar Nemzeti Levéltár Baranya Megyei

Levéltárában végzett alap kutatás nélkül. Itt olyan, mások által még fel nem használt információkra leltünk az egyes szálláshelyeket illetően, amelyek bemutatták azok működését, mindennapos tevékenységét és a dualizmus idején bekövetkező fejlődését. Ilyenek voltak például a MNL BaML Építési iratok, Iparlajstromok; IV. 1106. b., IV. 1406. b., e. és h., valamint IV. 1409. b. stb. állományai is. Az iratok elemzése során a pécsi szakvéleményekből nemcsak az innovatív gondolatok, hanem a realitás is körvonalazódott.

A vendéglátás számszerűsítését népszámlálási és egyéb statisztikák elemzése segítette. A szállodák adekvát és teljeskörű leírását a helyi sajtólapok tették egészsé. A Pécsi Napló, a Pécsi Figyelő, a Pécsi Közlöny, a Pécsi Lapok és a Pécsi Ujlap cikkei segítették a munkát, amelyeket az ADT és a hungaricana.hu honlapjain keresztül tudtunk elérni. E források valóságossá tették a rendelkezésre álló információt, illetve sok esetben egy-egy szálloda működéséről és azok kiemelten fontos vendégeiről számoltak be.

4. A modern szállodaipar remekei Pécsen, a dualizmus korabeli fejlődés eredményei

4.1. A VENDÉGLÁTÁS TRADICIONÁLIS RENDSZERE PÉCSEN

A hagyományos vendéglátás rendszerét áttekintve megállapítható, hogy Pécs város rendelkezett napi piactartási-, illetve heti-, havi- és országos vásártartási joggal, ami a régió kereskedelmi központjává tette. Éppen ezért, egészen az 1870-es évekig a városba látogatók között rendszerint kereskedők, vásárosok, a piacokon résztvevők fordultak meg. Ezek az idegenek, vagyis nem pécsi városiak rövid látogatást, mindössze egy-két napos tartózkodást terveztek, és elvárásuk is pusztán alapszükségleteik kielégítésére irányult: étkezni, minimálisan szórakozni, megpihenni, valamint lovaikat ellátni. Motivációjuk leginkább gazdasági, üzleti tevékenységükhöz kötődött, ezért szabadidős céllal érkezett utazót keveset ismerünk, közülük gróf Hofmannsegg (BERKESZI 1887) vagy éppen Richard Bright angol orvos látogatása (BRIGHT 1818) emelhető ki.

Ehhez a kereslethez illeszkedett a kínálati oldal, a tradicionális vendégfogadás képében (KAPOSI 2022). A vendéglátás ezen formája a hagyományokon alapult, vagyis olyan vendéglők, fogadók, bészálló vendéglők és kocsmák üzemeltek, amelyek tulajdonosai, a fogadósok, egy személyben birtokolták és üzemeltették a helyet. A házszerű, elvéve

emeletes szálláshelyek széles kapukkal és tágas belső udvarral rendelkeztek. Szobakapacitásuk mindösszesen néhány szoba volt. Tiszta és biztonságos vendégszobákkal, meleg étellel, télen fűtéssel, gyertyavilágítással és állataik számára istállóval várták a vendégeket. E fogadók leggyakrabban a Pécsre belépő kereskedelmi útvonalak mentén, a városkapuk mellett helyezkedtek el. A város közlekedési infrastruktúrájáról tanúskodik az a tény is, hogy csupán két fogadó, az Aranyhajó és a Vendégfogadó a Nádorhoz, állt a város egykori belvárosában (BEZERÉDY 1983, KAPOSI-VONYÓ 2022). Az 1870-es évek előtt a városi vendéglátás legfontosabb fogadói a Magyar Korona, a Magyar Király, a Hétfejedelem, a Fehér Farkas, a Mátyás Király, az Aranyhajó és a Vendégfogadó a Nádorhoz voltak (ANTALFFY 1982, ROMVÁRY 2010).

4.2. A MODERN SZÁLLODAIPAR MEGSZÜLETÉSE A KIEGYEZÉS UTÁN

Pécs modernkori szállodaiparának képviselői a kiegyezést követően létesültek. 1867 után számtalan olyan változás következett be az átalakult gazdasági környezet nyomán, ami elősegítette a város megújulását. A törvények révén az addigi viszonylag zárt, katolikus közösséget alkotó Pécs kapui megnyíltak, ami egy jóval változatosabb vallási összetételű eredményezett. A legjelentősebb változást az izraeliták növekvő száma idézte elő, akik a nagy- és kiskereskedelemben, a modern pénzügyi rendszer kialakításában, de még az ipari nagyvállalkozások terén is egyre nagyobb szerepet játszottak (KAPOSI 2022). A polgárok elvárták a vendéglátás fejlesztését, hiszen megszületett az igény a polgári lét színhelyéül szolgáló kávéházakra, kaszinókra, bálók és estélyek helyszíneire, éttermekre, vendéglőkre és olyan szálláshelyekre, amelyek magas minőségű szolgáltatásokat kínáltak számukra (KOVÁCS 2000). A város társadalmi változásait mutatta annak a gyáriparos és nagykereskedő rétegnek a megjelenése, amely fontos beruházásokat hozott létre alapvetően profitszerzési céllal, sokszor magasabb kockázat vállalása mellett is (LENGYEL 1989). Ők voltak azok, akik Pécs városában megteremtették a modern szállodaipart.

A szállásadás üzleti vállalkozássá alakult. A tőkések jövedelem- és vagyonszerzési céllal léptek be a vendéglátás piacára. Szerződések révén passzív, hosszútávú jövedelemre tettek szert. Bérlik feleltek a szálláshely igazgatásáért, és aktívan munkálkodniuk kellett a minél több vendég eléréséért. A tulajdonosok a többemeletes építészeti remekműveket rendre neves pécsi építészekkel terveztették meg. Az így elkészült ékkövek azon kívül, hogy a város látképét rendkívüli módon megsz-

építették, teljes mértékben kiszolgálták a vendégek akkori igényeit (BEZERÉDY 1983, LENKEI 1922). Szállodai alkalmazottak segítségével a hotelek olyan magas minőségű szolgáltatásokat kínáltak, mint a központi fűtés, a folyó hideg- és melegvíz, a felvonó, az elektromos világítás, a tiszta és ízletes vendégszobák vagy éppen a szobaszervíz. Általánosságban elmondható, hogy a földszinten rendszerint a vendégterek (mint a vendéglők, kávéházak, báltermek stb.) kaptak helyet, míg az emeletet, emeleteket a vendégszobák foglalták el. Mivel mind a vasúti összeköttetés, mind Pécs belső közlekedési rendszere fejlődött, ezek a szállodák már nem a kereskedelmi útvonalak mellett kaptak helyet, hanem sokkal inkább a felértékelődött belvárosban (KAPOSI-VONYÓ 2022, KAPOSI 2006).

4.2.1. A Vadászkiirt

Az 1880–90-es évekre Pécsen, a mai Bajcsy-Zsilinszky utca és Rákóczi út kereszteződése vendéglátói csomópontot alkotott, hiszen akkoriban két kávéház (Európa és Hungária kávéház) és két szálloda is itt működött. A két szálloda egyike a Majláth tér (ma Kossuth tér) 7. szám alatti Vadászkiirt volt. Fontos megemlíteni, hogy az 1880-as években épült szálloda nem igen tűnt ki akkoriban (ROMVÁRY 2010:351), de bő húsz évvel később a pécsi sörgyáros Hirschfeld Sámuel megvásárolta, felújította, majd 1903-ban újból a vendégek rendelkezésére bocsátotta. Befektetésének hátterében, pénzének kamatoztatásán kívül, a saját üzemében előállított sörök értékesítése állt (HARCOS 1973).

Az újrainyitott szálloda valóban megfelelt a kor minden elvárásának, ami nemcsak a tulajdonos, hanem a bérlő célja is volt. A megnyitásról a pécsi újságok is beszámoltak. Ebből tudjuk, hogy a 10 vendégszobán, a kitűnő magyar konyhán és a frissen csapolt sörön kívül pontos és figyelmes kiszolgálás járt minden kedves vendégnek (PÉCSI NAPLÓ 1903).

A szállodát a neves pécsi építész, Schlauch Imre, tervezte, aki egy igényes építészeti remekkel gazdagította a belváros látképét. Maga a szálloda 14 főt volt képes fogadni egyszerre, akik – az 1888 után folyamatosan terjedő villanyosításnak köszönhetően – lámpafény mellett élvezhették esti tevékenységüket (KOVÁCS 2000). Mint minden vendéglátóhely, a Vadászkiirt is számtalan estélynek, bálnak, díszvacsorának és egyéb eseménynek adott otthont. A jó hírnév azonban a bajt is vonzotta. A hely történetében rendre felbukkannak bűntettekről, halálesetekről vagy éppen gyilkossági kísérletekről szóló hírek. 1903 novemberében vacsorája alatt közönséges lopás áldozatává vált az egyik vendég (PÉCSI KÖZLÖNY 1903), 1908

szeptemberében pedig Ettl Máris marólúgot ivott, hogy feledje szerelmi bánatát (PÉCSI UJLAP 1908). Ezek a történetek egyik szállót sem kerültk el, mint ahogy manapság is előfordulnak.

Egy hotel népszerűségéért a bérlő felelt. A Vadászkiirt bérlőinek listáján találjuk Réhling Jánost, Schneider Andrást, Sörös Mihályt és Nagy Jánost is, akik mindannyian a pécsi vendéglős, vendéglátói életben ismertek és elismertek voltak. Ezt bizonyítja az a tény is, hogy a városhoz általuk beadott iparüzési engedélyek rendre elfogadásra kerültek. A szálloda egyértelműen a modern pécsi vendéglátás egyik pillére volt. Egészen 1975-ig fogadott vendégeket, amikor is bezárták és helyén irodaház létesült (ROMVÁRY 2010).

4.2.2. A Vadember Szálló

Az előző alfejezetben említett vendéglátói góc másik szállodája a Vadember Szálló volt. A Vadászkiirt majdnem szemközti szomszédját tekinthetjük a megváltozott vendéglátás első igazi képviselőjének. Az egyemeletes, akkoriban korszerű építmény ugyancsak Schlauch Imre munkája volt. Az ő érdeme az a tökéletes térkihasználás is, amelynek eredményeképpen a hotel maximalizálta szobaszámát. Pécs egyik legnagyobb szállodájaként 25 szobával és mintegy 32 ágyal várta vendégeit (KOVÁCS 2000).

A kevésbé díszített, ám ízletes szálláshely nem lógott ki a belváros épületeinek sokaságából (MNL BaML IV. 1406. b. 3330/1886), ugyanakkor az itt kínált szolgáltatások sorával a szálló hosszú időre beírta magát a város történetébe. A szobák ára eltérő volt attól függően, kinek mire volt szüksége. Például a 21. számú *szalon* szoba dupla ágyával a legdrágább volt mind közül. A fennmaradt forrásokból kiderül, hogy a világításért és a fűtésért külön kellett fizetni, de volt lehetőség szobaszervízt igénybe venni, vagy éppen társaskocsit bérelni, amellyel gyorsan és viszonylag egyszerűen lehetett eljutni a mintegy 15 percnyire levő vasútállomásra (KISS 1894).

A szálloda nem csak kiváló magyar és francia konyhával bírt. Az udvaron olyan kerthelyiséget létesítettek, amelyet nyáron és télen egyaránt tudott hasznosítani a szálloda vezetése. A számtalan esemény közül egyet kiemelve megemlítendő, hogy 1893 nyarán egy kerékpárverseny díjkiosztóját és az utána rendezett este 8 órai gálavacsorát például itt tartották meg (PÉCSI FIGYELŐ 1893). De tartottak itt koncerteket, díszvacsorákat, osztálytalálkozókat és még sok más.

A Vadember nemcsak híres, de hírhedt is volt, nem véletlenül foglalkozott a városi újságírás oly sokat a szállóval. 1893-ban Leopold Károly neves szekszárdi borkereskedőtől a szállóban ellopták a

gyémántgyűrűjét, miközben az igazak álmát aludta (PÉCSI NAPLO 1893). 1892-ben a pécsváradi közalapítványi számtartó, Dréher Alajos, nemes egyszerűséggel főbe lőtte magát (PÉCSI FIGYELŐ 1892).

A Vadember Szálló tulajdonosainak és bérlőinek listája hosszú. A tulajdonosok 1887-től kezdve özv. Mayer Józsefné, majd Mihálovics György voltak, akiket Mayer Lajos követett. Ő 1903-tól 1918-ig, 15 éven keresztül vezette a szállót. Az akkor 60 éves pécsi szállodás nem sokkal halála előtt adta tovább a csodálatos épületet Büttner Józsefnek, aki pénzügyi nehézségbe ütközve nem tudta megtartani azt. Így került a Vadember Pécs város birtokába, és az 1920-as évek végén a Pozsonyból Pécsre települt Erzsébet Tudományegyetem kollégiumát alakították ki benne. Mára azonban a fiatalokat felváltotta a hivatali ügyintézés, hiszen az egykori szálloda épületében a Nemzeti Adó- és Vámhivatal működik (MNL BaML IV. 1406. h. „F” 27478/1936).

4.2.3. A Nemzeti Szálloda

A Rákóczi úti kereszteződés kivételével, az 1867 után épített szállodák rendre a belvárosban kaptak helyet. Ez alól az 1890-ben felépült Nemzeti Szálloda sem volt kivétel, amely a Deák utca 3. szám alatt (ma Jókai utca) a város Kis Piaca mellett állt (ROMVÁRY 2010).

A Nemzeti Szálloda sok tekintetben hasonított a város többi szálláshelyéhez, a megváltozott kereslethez igazodva rendelkezett minden helyiséggel (kávéház, bálterem stb.), szolgáltatással és hozta a kor elvárt magas minőségét is. Tulajdonosa az ismert és elismert pécsi szakember, Weindorfer János volt. Habár a szállodát 1890-re datáljuk, a fennmaradt források mégis 1902-re teszik a megnyitóját. Ennek az lehet az oka, hogy az épületet kezdetben lakóházként képzelték el. Ugyanakkor felismerve a korszak adta lehetőségeket, hamar belátták, hogy átépítésre van szükség (MNL BaML IV. 1406. e. „C” 6352/1903). Az így elkészült szálloda 8 vendégszobát, az akkoriban nagyon híres Nemzeti Kávéházat, kerthelyiséget, tekepályát és egyéb helyiségeket foglalt magába (KOVÁCS 2000).

Az épület múltjából érdemes kiemelni, hogy a hosszú, éjfélig tartó nyitvatartási renddel működő szálloda az 1910-es évekre kiérdemelte a „fujtogató” jelzőt. Ez talán az olyan hírek fényében válik érthetővé, mint az 1908-ban elkövetett szerelmi kettős-gyilkosság esete (PÉCSI NAPLÓ 1908), vagy az alkalmazottakhoz és vendégekhez köthető egyéb bűntettek előfordulása.

A Nemzeti Szálloda utóélete viszonylag rövid. A vendéglátós Weindorfer után 1912-ben Winter Adolf vette át az üzemeltetését, aki mozivetítéssel

próbálkozott, de sikertelenül. A trianoni békeszerződés utáni nehéz gazdasági években az épület visszakerült a Weindorfer örökösökhöz, akik az 1920-’30-as évek lakásválsága – és az ebből fakadó adómentesség – miatt 10 szobás bérlakássá alakították azt. Hogy az örökösök milyen jól ismerték fel a gazdasági lehetőséget alátámasztja az a tény, hogy az épület mind a mai napig a pécsiek egyik belvárosi bérháza (MNL BaML IV. 1406. h. „F” 67/1928).

4.2.4. A Nádor Szálló

A nagy szállodaalapítások utolsó két képviselője közül a Nádor Szálló már 1845-től kezdve várta az idelátogatókat. Az akkor megépült „Vendégfogadó a Nádorhoz” elnevezésű szálloda a pécsi vendéglátás két modelljének metszetében helyezkedett el: bár még a hagyományos vendégfogadók rendszeréhez sorolták, mégis az első modernkori szállodák úttörőjének számított. Ez nagyban volt köszönhető Schönherr Eduárd pécsi nagykereskedő elképzelésének, aki innovatív megoldásokkal állt elő, és képes volt felismerni és kiaknázni a gazdasági környezet adta lehetőségeket (hároméves városiadó-mentesség, bérleti viszony a kezdeti években, minőségi szolgáltatások nyújtása, a polgárosodáshoz való alkalmazkodás stb.). (ANTALFFY 1982, KOVÁCS 2000, ROMVÁRY 2010)

A helyi vállalkozó halála után fia, Schönherr Mihály, vette kézbe a Nádor Szálló irányítását, de apja innovatív szemléletét felváltotta a mindennapos monoton üzemeltetés. Ezért a fiatalabb Schönherr haláláig a szálloda folyamatosan veszített hírnevéből, és az 1900-as évekre átfogó felújításra szorult. Az ingatlan családi vagyonban maradt, Mihály második házasságából származó lánya, Erzsébet, kapta meg. Az épület nem is kerülhetett volna jobb kezekbe, hiszen az örökös és férje, Perczel Béla bonyhádi főszolgabíró, a felújítás mellett döntött. A tervezési folyamatot Schlauch Imrével együtt koordinálták, amelynek meg is lett az eredménye (KOVÁCS 2000, ROMVÁRY 2010). Az 1902. november 20-án, a Széchenyi tér 15. szám alatt átadott szálloda a város egyik leggrandiózusbab épülete lett. Szinte minden neves pécsi iparos, vállalat, építész kivette a részét a munkából, mintha a város egy közös projektet szeretett volna megvalósítani. A korabeli lapok a legnagyobb elragadtatással írtak a Nádor Szállóról. Az egyik cikk így fogalmazott: *„Hogy ezzel a szállodával nagy mértékben hozzájárult ahhoz, hogy megszűnt idegenforgalmunk egy nagy akadálya, szállodáink elégtelen volta, ezért hálára kötelezte az egész várost, de hogy azt Schaffer I. Béla bérlő oly pompával rendezte be, hogy most nincs ily szálloda magyar vidéki városban, az már*

Schaffernek, a pécsi kávéházi élet megteremtőjének érdeme, aki (...) tőkét nem kímélve oly szállodát létesített, mely Pécsnek a jövő évtizedekben várható fejlődésére és az eddigi idegenforgalmat messze fölülmúló idegenjárásra is tekintettel volt.” (PÉCSI NAPLÓ 1902).

Az összesen 57 szobával, kávéházzal, vendéglő-sörözővel, téli kerttel rendelkező Nádor Szálló a kor legmodernebb szállodájává vált. A magas minőségen túl a vendéglátói központ a legkülönlegesebb újításokat jelenítette meg, ugyanakkor a szálloda európai pompát hozott a városba, amellyel Pécs megmutatta, hogy nemcsak a fővárosban, hanem vidéken is teremnek pompás szálláshelyek (KOVÁCS 2000). A szálloda ennek megfelelően épült be a város keringésébe, és onnantól a legkiválóbbnak bizonyult (MNL BaML IV. 1406. h. „F” 2935/1935).

A dualizmus évei után a szálloda több válságos időszakot is megélt, de egészen az ezredfordulói üzemelt. Ekkorra a Nádor Szálló állapota leromlott, és az elmaradó karbantartási munkálatok miatt bezárta kapuit. Sokan a 2010-es Pécs Európa Kulturális Fővárosa pályázat kapcsán várták a szálloda felújítását, viszont az elmaradt. A mostani tulajdonos szándékairól keveset tudunk, bár úgy hírlik, hogy tervei között szerepel a Nádor felújítása és átalakítása is.

4.2.5. A Pannonia Grand Hotel

A Nádor Szálló egy évtizedig élvezhette töretlen sikerét, ám 1915-ben tőle száz méterre, a Király utca 5. szám alatt megnyitotta kapuit a Pannonia Grand Hotel, mely terület az országszerte ismert kesztyűgyáros Hamerli család birtokában volt, és ahol egészen az 1910-es évekig bőripari műhely állt. Az elhalálozások után a családi birtok oszlatlan maradt, majd 1911-ben Szalay Flóra (Hamerli Imre és Károly édesanyja) is elhunyt, aki végrendeletében egyenlő részekre osztotta fel a birtokot az örökösök között. Ez teremtette meg a lehetőséget Hamerli Imre számára, aki a kivásárlások után a kesztyűipari fellegvár helyére Pécs legimpozánsabb szállodáját álmodta meg, amellyel addig nem létező, úgynevezett látens igényeket kívánt kielégíteni (TREBBIN 2003).

Hamerli az iparból szerzett magántőkével és banki kölcsönök bevonásával kívánta finanszírozni a munkálatokat. Miután testvérét kivásárolta a családi örökségből, megkezdődtek a munkálatok. 1912-re a korszak híres pécsi építész, Pilch Andor, elkészítette a Pannonia Grand Hotel terveit, majd a szálloda kivitelezését Jaulus Gyula fővárosi építési vállalkozó kezdte meg. Az I. világháború miatt csúsztak a kivitelezési munkálatok, de a hotel felépülése nem volt kérdés, és 1915-ben sor került a

visszafogott átadóra. A Pannonia Grand Hotel első bérlője Horthy Balázs volt (KOVÁCS 2000).

Az U-alaprajzú, ötemeletes szállodakomplexum maga volt a korszak vendéglátási remekműve. A szecessziós épületben 74 vendégszoba kapott helyet, amellyel Pécs legnagyobb szállodájává vált (RÓMVÁRY 2010). Földszintjén működött az emeletes Pannonia Kávéház, amelynek alsó részén kávézhattak, felső részén pedig a legmodernebben berendezett játékszoba várta a szórakozni vágyókat. Továbbá a szálloda földszintjén kapott helyet egy kiváló konyhával bíró vendéglő, egy 22 méter hosszú és 12 méter széles díszterem, valamint egy tágas csarnok is, amely mintegy összefogta a hatalmas alsó szintet. Az egész szálloda belső dekorációját a Zsolnay-gyár kerámiái tették egyedülállóvá. A szobákról egy korabeli lap így nyilatkozott: *„A szobák valamennyien új, fényezett világos szürkefa bútorokkal vannak felszerelve, a megfelelő tornette és a kényelmi darabokkal. Email mozsdatálai fölött állandóan meleg és hideg víz áll a vendégek rendelkezésére. Ezen kívüli minden emeleten 2-2 fürdőszoba.”* (PÉCSI UJLAP 1915:2-3). Ezeket túl, a szálloda jobb és bal szárnyának tetején egy másik vendéglőt és egy *roof gardent*, azaz tetőterasz vendéglátóegységet is kialakítottak. Azt, hogy a város mennyire büszke volt új ékkövére, az is bizonyítja, hogy rövid időn belül a szálloda a pécsi élet központi helyévé vált, és rengeteg bált, estélyt, koncertet és egyéb eseményt szerveztek falai közé. (MNL BaML IV. 1406. h. „F” 3163/1930)

Hamerlinek sikertült a Nádor Szálló minőségét túlszárnyalni, és Pécs városa egy olyan szállodával büszkélkedhetett, amelyről a korabeli újságírás úgy tartotta, hogy bőven meghaladja a kor színvonalát. A szálloda mind a mai napig rendeltetésének megfelelően várja a Pécsre érkezőket, és egy különleges milióval igyekszik visszaadni azt a hangulatot, ami a dualizmus végének mindennapjait idézi. Habár az elnevezés mára már megváltozott, a Palatinus Grand Hotel várhatóan 2025-ben – teljeskörű felújítása után – ugyanazzal az attitűddel fogja várni vendégeit, mint 110 évvel korábban.

5. Következtetések

A kutatás során egyértelművé vált, hogy a kiegyezés utáni időszakban a pécsi vendéglátás gyökeresen megváltozott. A felépített építészeti remekművek mellett, hogy a város látképének formálói voltak, komoly üzleti lehetőségeket rejtettek. Folyamatosan növekedett a vendéglátás kapacitásának felső határa, miközben egyre magasabb minőségű szolgáltatásokat kínáltak a vendégek számára.

A feltett kutatási kérdéseket megválaszolva azt mondhatjuk, hogy a fejlődés számára szinte

minden adott volt. A félévszázados konjunktúra időszaka, az országos- és lokális adómentesség, a polgárosodás okozta megváltozott kereslet, illetve a megerősödött vállalkozói réteg mind-mind hozzájárult a vendéglátás modernizációjához.

A szállodaépítés háttérben olyan pécsi polgárok álltak, akik a legmagasabb adóterheket viselték. A szállodákhoz szükséges tőkét más gazdasági ágazatban – leggyakrabban iparban – keresték meg, majd körültekintően, biztos megtérülést sejtve fektették be. Hirschfeld Sámuelben, Weindorfer Jánosban, Schönherr Eduárdban vagy akár Hamerli Imrében ugyanaz a vállalkozói szellem munkált, illetve mindannyiuknak volt valamilyen személyes indíttatása, amelyek nélkül a grandiózus projektek minden valószínűség szerint elbuktak volna.

A kiegyezéstől 1915-ig hatalmas változás ment végbe. A megváltozott vendéglátásokhoz felzárkózott a kínálat, sőt néha még túl is mutatott azon – Pannonia Grand Hotel –, így az utazóközönség igényeinek maradéktalanul megfelelt (KULCSÁR-GROTTE 2018). A szállodák, habár egymással versenyeztek, miközben valamelyest visszaszorították a tradicionális fogadókat is, mégsem lehetetlenítették el egymást. Ebből következik, hogy a pécsi turisztikai piac is bővült, nem csak a vendéglátás ágazata.

Úgy gondoljuk, hogy rövid tanulmányunkban sikerült bemutatni a jelenkori szállodai szolgáltatások és a teljes szállodaipar eredetét Pécsen. A dualizmus korszakában keletkezett épületek olyannyira meghatározóvá váltak, hogy a két világháború, valamint a hosszú tervgazdaság korszaka után is, mind a mai napig megtalálhatóak, és a belvárosi látkép szerves részét képezik. Habár néhány az idők folyamán átalakult, akadnak olyanok, amelyek ma is várják a vendégeket.

Felhasznált irodalom

- ANTALFFY GY. (1982): *Reformkori magyar városrajzok*. Panoráma Kiadó, Budapest.
- BERKESZI I. (1887): *Gróf Hofmannsegg utazása Magyarországon 1793–1794-ben*. Franklin-társulat, Budapest.
- BEZERÉDY GY. (1983): A városkép és városszerkezet alakulása Pécsen. In: Szita L. (szerk.): *Baranyai helytörténetírás 1982*. Baranya Megyei Levéltár, Pécs. pp. 265–293.
- BRIGHT, R. (1818): *Travels from Vienna through Lower Hungary; with some remarks on the state of Vienna during the congress, in the year 1814*. Printed for Archibald Constable and Company, Edinburgh.
- HARCOS O. (1973): *A Pécsi Pannónia sörgyár története*. Tudományos Ismeretterjesztő Társulat Baranya Megyei Szervezete, Pécs.
- KAPOSI Z. (2006): *Pécs gazdasági fejlődése 1867–2000*. Pécs-Baranyai Kereskedelmi és Iparkamara, Pécs.
- KAPOSI Z. (2011): Az üzemtörténeti kutatások múltja és lehetséges eredményei. *Történelemtanítás – Online történelemdidaktikai folyóirat*. 46(4). pp. 1–14. <https://www.tortenelemtanitas.hu/>
- KAPOSI Z. (2022): Pécs gazdasági fejlődése 1867–1914. In: Kaposi Z. – Vonyó J. (szerk.): *Pécs története VI. Iparosodás – polgárosodás. Pécs a dualizmus korában (1867–1918)*. Pécs Története Alapítvány–Kronosz Kiadó, Pécs. pp. 103–192.
- KAPOSI Z. – VONYÓ J. (szerk.) (2022): *Pécs története VI. Iparosodás – polgárosodás. Pécs a dualizmus korában (1867–1918)*. Pécs Története Alapítvány–Kronosz Kiadó, Pécs.
- KISS J. (1894): *Pécs és környéke vezetőkönyv a városban és annak környékén*. Mecsek Egyesület tulajdona, Pécs.
- KOVÁCS L. (2000): *Kanyargós utcák, görbe esték. A pécsi bohémvilág a századfordulón*. Pro Pannónia Kiadó, Pécs.
- KULCSÁR N. – GROTTE J. (2018): Mit várunk a szállodáktól? – avagy a legmeghatározóbb fogyasztói szegmens számára értéket jelentő tényezők a szállodákban. *Turizmus Bulletin*. 18(3). pp. 4–14. DOI: <https://doi.org/10.14267/TURBULL.2018v18n3.1>
- LENGYEL GY. (1989): *Vállalkozók, bankárok, kereskedők. A magyar gazdasági elit a 19. században és a 20. század első felében*. Magvető Kiadó, Budapest.
- LENKEI L. (1922): *Negyven év Pécs életéből*. Pécsi Irodalmi és Könyvnyomdai Részvénytársaság, Pécs.
- PÉCSI FIGYELŐ (1892. 01. 06.): *A pécsváradi számtartó öngyilkossága*. p. 4.
- PÉCSI FIGYELŐ (1893. 06. 07.): *Kerékpárosok versenye*. p. 4.
- PÉCSI KÖZLÖNY (1903. 11. 18.): *Éjjeli menedékhely*. p. 6.
- PÉCSI NAPLÓ (1893. 05. 03.): *Elveszett gyémántgyűrű*. p. 5.
- PÉCSI NAPLÓ (1902. 11. 19.): *Szállodáink és az idegenforgalom*. p. 5.
- PÉCSI NAPLÓ (1903. 08. 07.): *Nyílttér*. p. 7.
- PÉCSI NAPLÓ (1908. 02. 14.): *A pincér tragédiája*. pp. 3–4.
- PÉCSI UJLAP (1908. 09. 13.): *Öngyilkossági kísérlet szerelmi bánatból*. p. 1.
- PÉCSI UJLAP (1915. 05. 02.): *A Pannónia Vendégfogadó, új hotel Pécsen*. pp. 2–3.
- ROMVÁRY F. (szerk.) (2010): *Pécs Lexikon I.–II. kötet*. Pécs Lexikon Kulturális Nonprofit Kft, Pécs.

TREBBIN Á. (2003): A pécsi Pannónia Grand Hotel.
Pécsi Szemle. 6. Nyár. pp. 30–41.

Levéltári források
(Magyar Nemzeti Levéltár Baranya
Megyei Levéltára, MNL BaML)

MNL BaML IV. 1406. b. 3330/1886 (1886): *A Vadember szálloda terora: tervezte Schlauch Imre pécsi építész*. p. 1.

MNL BaML IV. 1406. e. „C” 6352/1903 (1902): *Weindorfer János építési kérelme: újonnan építendő emeletes lakóház és kávéház építésének ügye*. pp. 1–28.

MNL BaML IV. 1406. h. „F” 67/1928 (1927): *Weindorfer testvérek építési kérvénye: a*

volt Nemzeti Szálloda emeleti bővítésének és átalakításának ügye. pp. 1–32.

MNL BaML IV. 1406. h. „F” 2935/1935 (1844): *A Nádor Szálló teljes építési iratai, terora, a terület árvézési lajstromai 1844-ből, és a teljes épület építési története 1844–1935*. pp. 1–80.

MNL BaML IV. 1406. h. „F” 3163/1930 (1912): *Hamerli Károly és Imre építkezési kérelme: a Pannónia Grand Hotel teljes építési iratai, terora, a területen lezajlott felújítások, átalakítások és felvonó építésének teljes ügymenete*. pp. 1–35.

MNL BaML IV. 1406. h. „F” 27478/1936 (1936): *Az Erzsébet Tudományegyetem gazdasági hivatalának renoválási kérelme: a volt Vadember szálloda épületének tatarozási ügye*. pp. 1–4.